Počeci simbolike na prostoru istočnog Jadrana: nalazi nakita od gornjeg paleolitika do ranog neolitika

Barbara Cvitkušić - Institut za antropologiju - Zagreb

UVOD

U pokušaju razumijevanja kulture i društvenog ponašanja prapovijesnih ljudi osobni ornamenti od osobite su važnosti. Ukrašavanjem tijela nakitom osoba ističe svoju osobnost, oblikuje vlastiti identitet i šalje određenu poruku. Predmet (školjka, životinjski zub ili modificirani kamen) pretvoren u nakit kreira identitet pojedinca i ujedno postaje simbolički medij koji neverbalnim putem prenosi željenu poruku (npr. o spolu, dobi, socijalnom status, grupnoj pripadnosti, ideologiji, sustavu vjerovanja i sl.). Promjene u tjelesnom ukrašavanju omogućavaju prepoznavanje promjena u „strategijama opstanka, sustavima vjerovanja i kozmologiji, kao i detektiranje ideja i stilova, te određeno razumijevanje stvaranja i izražavanja regionalnog i lokalnog identiteta“ (Komšo 2007:32).

Prvi primjeri nakita (probušeni životinjski zubi i školjke) javljaju se krajem srednjeg paleolitika i potječu s područja južne Afrike i Bliskog istoka. U 100 000 godina starim musterijenskim slojevima Špilje es-Skühl (Izrael) pronađene su dvije probušene školjke vrste *Nassarius gibbosulus* (Rigaud *et al*. 2009), a u srednjopaleolitičkim slojevima nalazišta Grotte des Pigeons (Taforalt, Maroko, ~ 82 500 g.p.s.) pronađeno je trinaest školjki iste vrste. Većina ih je probušena s vidljivim tragovima okera na površini (Bouzouggar *et al.* 2007). Iz slojeva srednjeg kamenog doba (MSA) Špilje Blombos (Južnoafrička Republika, 75 600 ± 3 400 g.p.s.) potječe 41 probušena školjka vrste *Nassarius kraussianus* (Henshilwood *et al.* 2004).

Najstariji nalazi nakita s područja istočnog Jadrana pripadaju razdoblju gornjeg paleolitika i otkriveni su na slijedećim nalazištima: Šandalji II, Romualdovoj, Pupićinoj i Vešanskoj peći u Istri, pećini Vlakno na Dugom otoku te u Veloj spili na otoku Korčuli. Špilja Zala lokalitet je koji geografski ne pripada hrvatskom primorju, ali je po nalazima nakita vrlo značajan i ukazuje na moguću povezanost unutrašnjosti s obalnim područjem, posebice Istrom.

Razdoblju mezolitika pripada nakit otkriven na lokalitetima Pupićina peć, Abri Šebrn, Ovčja peć i Nugljanska peć u Istri, Vela spila na otoku Korčuli i špilji Zala u Lici.

Nalazi nakita iz razdoblja ranog neolitika dosta su skromniji u odnosu na prethodno razdoblje. U Istri se ističe nalazište Kargadur, a na području Ravnih kotara lokalitet Crno Vrilo i Smiličić.

MEZOLITIK I RANI NEOLITIK

Nalazište	Arheološka kultura/sloj	Vrsta	Tip	Tip obrade	N	Referenca
Pupićina peć	mezolitik	*Columbella rustica*	pužić	probušen	89	Komšo, 2007.
	mezolitik	*Nassarius cfr. Nitidus*	pužić	probušen	2	Komšo, 2007.
	mezolitik	*Cyclope neritea*	pužić	probušen	1	Komšo, 2007.
	mezolitik	*Cerithium cfr. Vulgatum*	pužić	probušen	1	Komšo, 2007.
	mezolitik	*Lithoglyphus cfr. Naticoides*	pužić	probušen	6	Komšo, 2007.
	mezolitik	*Theodoxus danubialis strangulatus*	pužić	probušen	1	Komšo, 2007.
	mezolitik	jelen	očnjak	probušen	3	Komšo, 2006.
Abri Šebrn	mezolitik, sloj 3	*Columbella rustica*	pužić	probušen	13	Komšo, 2007.
Ovčja peć	mezolitik	*Columbella rustica*	pužić	probušen	1	Komšo, 2007.
Nugljanska peć	mezolitik	jelen	očnjak	probušen	1	Komšo, 2007.
Lim 001	mezolitik, kasni	*Columbella rustica*	pužić	probušen	15	Komšo, 2008.
Vela Spila	mezolitik, sloj 7/2	*Columbella rustica*	pužić	probušen?	20-tak	Čečuk i Radić, 2005.
	rani neolitik	divlja svinja	zub	s urezima pri vrhu	1	Čečuk i Radić, 2005.
	rani neolitik	kamen	sjekirica	probušena	1	Čečuk i Radić, 2005.
Kargadur	rani neolitik	*Cerastoderma lamarcki (Cardium edule)*	školjka	probušena	1	Komšo, 2007.
Crno Vrilo	rani neolitik	srčanka (*Acanthocardia tuberculata*), jestiva ančica (*Cerastoderma glaucum*), prnjavica (*Venus verrucosa*)	školjke	probušene?	39	Marijanović, 2009.
	rani neolitik	prijepak (*Patella caerulea*), pjegavi rogač (*Phasma striata*)	pužić	probušeni?	?	Marijanović, 2009.
	rani neolitik	zec?	perla dijaflize cjevaste kosti?	probušena	1	Marijanović, 2009.
	rani neolitik	neodređena vrsta	koštana cjevčica	probušena?	1	Marijanović, 2009.
	rani neolitik	neodređena vrsta	fragment koštanog prinjeska	probušen	1	Marijanović, 2009.
	rani neolitik	vuk	očnjak	probušen	1	Marijanović, 2009.
Smiličić	rani neolitik	*Cardium* (ančica)	školjka	probušena	2	Batović, 1979.
	rani neolitik	*Venus SA* (ladinka)	školjka	probušena	1	Batović, 1979.
Zala	mezolitik	*Columbella rustica*	pužić	probušen	13	Karavanić *et al.*, 2010.
	mezolitik	*Lythoglyphus naticoides*	pužić	probušen	37	Karavanić, *et al.*, 2010.

Modificirano prema: Komšo 2007.

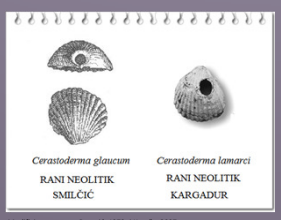

Modificirano prema: Batović, 1979. i Komšo, 2007.

GORNJI PALEOLITIK

Nalazište	Arheološka kultura/sloj	Vrsta	Tip	Tip obrade	N	Referenca
Šandalja II	orinjasijen, sloj G	jelen	očnjak	probušen	1	Karavanić, 1999.
	orinjasijen, sloj E	jazavac	zub/sjekutić?	probušen	1	Karavanić, 1999.
	orinjasijen, sloj E	jelen	zub	probušen	1	Karavanić, 1999.
	orinjasijen, sloj E	cervid	zub	probušen	1	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj B	neodređena vrsta	zub	probušen	4	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj B	neodređena vrsta	školjka	probušena	1	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj C/d	neodređena vrsta	zub	izrezbaren kanalić	1	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj C/d	neodređena vrsta	zub	probušen	1	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj C/s	neodređena vrsta	zub	probušen	1	Karavanić, 1999.
	epigravetijen, sloj C/s	neodređena vrsta	koštana pločica	probušena	1	Karavanić, 1999.
Romualdova pećina	gornji paleolitik, sloj C	jelen	očnjak	probušen	1	Malez, 1979.
Pupićina peć	epigravetijen	los	sjekutić	probušen	1	Miracle, 2004.
	epigravetijen	*Columbela rustica*	pužić	probušen	1	Miracle, 2004.
	epigravetijen	*Glycymeris sp.*	školjka	probušena ?	1	Miracle, 2004.
Vešanska peć	epigravetijen, sloj 2	neodređena vrsta	frag. koštana pločica	probušena	1	Komšo, 2007.
Pećina Vlakno	gornji paleolitik	jelen	zub	probušen	nepoznat broj	Brusić, 2007.
	gornji paleolitik	*Columbela rustica*	pužić	probušen	nepoznat broj	Brusić, 2007.
	gornji paleolitik	*Cyclope neritea*	pužić	probušen	nepoznat broj	Brusić, 2007.
Vela Spila	gornji paleolitik	jelen	očnjak	probušen	3	Čečuk i Radić, 2005.
	gornji paleolitik	jelen	očnjak	probušen s urezima	2	Čečuk i Radić, 2005.
	gornji paleolitik	neodređena vrsta	koštana pločica	probušena	1	Čečuk i Radić, 2005.
	gornji paleolitik	*Venus verrucosa, Chamelea gallina, Glycymeris violacescenes*	školjke	svaka druga probušena	12-tak	Čečuk i Radić, 2005.
Zala	gornji paleolitik	*Cyclope neritea*	pužić	probušen	2	Karavanić *et al.*, 2010.

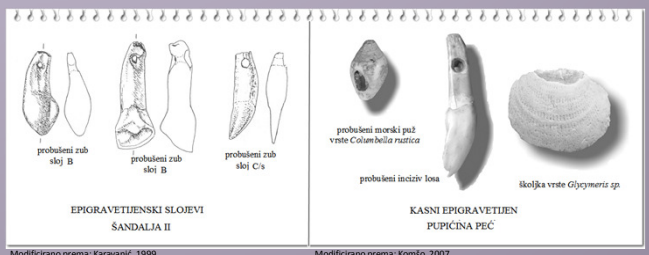

Modificirano prema: Karavanić, 1999. Modificirano prema: Komšo, 2007.

ZAKLJUČAK

Pregledom nalaza nakita od razdoblja gornjeg paleolitika do ranog neolitika istočne jadranske obale može se uočiti promjena u tipu i vrsti nakita. Što je bio prvi poticaj ili uzrok te pojave još uvijek nije sasvim poznato. U periodu gornjeg paleolitika većinom prevladava nakit izrađivan od zubi i kosti kopnenih životinja. Takav odabir materijala za izradu nakita reflektira onodobno shvaćanje života i načina opstanka isključivo putem lova i sakupljanja.

Krajem gornjeg paleolitika i početkom mezolitika dolazi do velikih promjena u ekosustavu što se odražava u promjenama u načinu života, posebice u strategijama preživljavanja (Komšo, 2007.). Spomenute nalaze i promjene treba pokušati sagledati u okviru složenih promjena u okolišnim i klimatskim uvjetima i promjenama morske razine koje su se odrazile na način pribavaljanja hrane, odnosno na ekonomiju i način života, a vidljive su i u odabiru materijala za izradu nakita. Sve češće se javljaju novi materijali za izradu nakita, ponajviše oni porijeklom iz mora. Probušene *Columbelle rustice* koje su čest nalaz u mezolitiku na istočnom Jadranu, susrećem kao ornamente i krajem kasnog gornjeg paleolitika.

Unatoč novim pojavnim oblicima raznih perli i privjesaka, nakit od kosti i zuba kopnenih životinja i dalje je prisutan, iako ne dominantan, kao u prethodnom razdoblju. Početkom neolitika dolazi do „konačnog“ raskida s lovnom tradicijom (Komšo, 2007.), a naglasak s lova i sakupljanja prelazi na zemljoradnju. Sukladno tome razvijaju se i nove strategije opstanka. S područja istočne jadranske obale nalazi nakita iz ranog neolitka nisu brojni. Nakit se većinom izrađuje od morskih školjaka, iako se još uvijek sporadično javljaju privjesci izrađeni od kosti životinja - primjerice probušeni vučji očnjak s Crnog vrila i zub divlje svinje iz Vele spile.

LITERATURA

1. Batović, Š. 1979. Jadranska zona. U: Benac, A. (ur.) Praistorija jugoslavenskih zemalja II. Neolitsko doba. Svjetlost:Sarajevo.
2. Bouzouggara, A., Barton, N., Vanhaeren, M., d'Errico, F., Collcutt, S., Higham, T., Hodge, E., Parfitt, S., Rhodes, E., Schwenninger, J-L., Stringer, C., Turner, E., Ward, S., Moutmir, A., i Stambouli, A. 2007. 82,000-year-old shell beads from North Africa and implications for the origins of modern human behavior. PNAS 24:9964-9969.
3. Brusić, Z. 2007. U: Mesić, J. (ur.) Hrvatski arheološki godišnjak 4/2007:400-403.
4. Čečuk, B., Radić, S. 2005. Vela Spila: višeslojno pretpovijesno nalazište Vela Luka – otok Korčula. Centar za kulturu „Vela Luka“:Vela Luka.
5. Henshilwood, C., d'Errico, F., Vanhaeren, M., Van Niekerk, K. i Jacobs. Z. 2004. Middle Stone Age Shell Beads from South Africa. Science 304:404.
6. Karavanić, I. 1999. Gornji paleolitik Šandalje II u okviru jadranske regije. Doktorski rad. Zagreb.
7. Karavanić, I., Janković, I., Mihelić, S., Ahern, J.C.M., Vukosavljević, N., Šošić, R. 2010. Nova arheološka iskopavanja špilja u Lici i Gorskom kotaru, Hrvatska. U: Garašić, M., Kovačević, M.S. (ur.) hrvatski speleološki kongres s međunarodnim sudjelovanjem. Sažeci radova. Hrvatski speleološki savez:Zagreb.
8. Komšo, D. 2006. Mezolitik u Hrvatskoj. Opuscula archaeologica 30:55-92.
9. Komšo, D. 2008. U: Mesić, J. (ur.) Hrvatski arheološki godišnjak 5/2008:338-342.
10. Komšo, D. 2007. Nakit na području Istre od paleolitika do neolitika. U: Blečić, M., Črešnar, M., Hansel, B., Hellmuth, A., Kaiser, E. (ur.) Situla 43:31-40.
11. Malez, M. 1979. Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Hrvatskoj. U: Benac, A. (ur.) Praistorija jugoslavenskih zemalja I. Paleolitsko i mezolitsko doba. Svjetlost:Sarajevo.
12. Marijanović, B. 2009. Crno vrilo 1. Sveučilište u Zadru:Zadar.
13. Miracle, P.T. 2004. Excavations at Pupićina Cave: Preliminary Results of the 1999, 2001 and 2002 Field Season. Histria Archaeologica 34:5-37.
14. Rigaud, S., d'Errico, F., Vanhaeren, M. i Neumann, C. 2009. Critical Reassessment of Putative Acheulean Porosphaera Globularis Beads. Journal of Archaeological Science 36:25–34.